

TO'QIMACHILIK SANOATI KORXONALARI BARQAROR RIVOJLANISH MEXANIZMINI SHAKLLANTIRISH

prof. Isayev Ravshan Abduraxmonovich

Toshkent to'qimachilik va yengil sanoat instituti

ORCID: 0009-0001-8717-0189

isayevrabshan@mail.ru

Ergasheva Sarvinoz Shokir qizi

Toshkent to'qimachilik va yengil sanoat instituti

ORCID: 0009-0001-5598-2342

ergashevasarvinoz765@gmail.com

Annotatsiya. *Kuchli raqobat sharoitida sanoat korxonalari barqaror rivojlanishini ta'minlash nafaqat yuqori iqtisodiy natijalarga erishishni, balki unga erishishda mavjud resurslardan qay tarzda foydalanish orqali ekologik muammolarni yechishni ham qamrab olishi lozim. Shu boisdan, ushbu maqolada moslanuvchan boshqaruv tizimi asosida to'qimachilik korxonalari barqaror rivojlanishini ta'minlash mexanizmlarini takomillashtirish masalasi o'rganilgan.*

Kalit so'zlar: *barqaror rivojlanish, moslashish, to'qimachilik korxonasi, mexanizm, boshqarish tizimi.*

ФОРМИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ТЕКСТИЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

проф. Исаев Равшан Абдурахмонович

Ташкентский институт текстильной и легкой промышленности

Эргашева Сарвinoз Шокир кизи

Ташкентский институт текстильной и легкой промышленности

Аннотация. *Обеспечение устойчивого развития промышленных предприятий в условиях жесткой конкуренции должно включать не только достижение высоких экономических результатов, но и решение экологических проблем за счет использования имеющихся ресурсов для их достижения. Поэтому в данной статье рассматривается вопрос совершенствования механизмов обеспечения устойчивого развития текстильных предприятий на основе гибкой системы управления.*

Ключевые слова: *устойчивое развитие, адаптация, текстильное предприятие, механизм, система управления.*

FORMATION OF A MECHANISM FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TEXTILE INDUSTRY ENTERPRISES

prof. Isayev Ravshan Abduraxmonovich
Tashkent Institute of Textile and Light Industry
Ergasheva Sarvinoz Shokir kizi
Tashkent Institute of Textile and Light Industry

Abstract. Ensuring the sustainable development of industrial enterprises in the face of strong competition should include not only the achievement of high economic results, but also the solution of environmental problems through the use of available resources to achieve it. Therefore, this article examines the issue of improving the mechanisms to ensure the sustainable development of textile enterprises on the basis of a flexible management system.

Keywords: sustainable development, adaptation, textile enterprise, mechanism, management system.

Kirish.

Bugungi kunda kuchli raqobat sharoitida har bir ishlab chiqarish subyekti mavjud resurslaridan oqilona foydalanish orqali barqaror rivojlanishga alohida e'tibor qaratishlari lozim. Zamonaviy O'zbekiston iqtisodiyoti uchun sanoat korxonalarining iqtisodiy barqarorligi va raqobatbardoshligini ta'minlash muammolari eng dolzarb hisoblanadi. Sanoat ishlab chiqarishi nafaqat innovatsion o'sish sharoitida jamiyatni moddiy qo'llab-quvvatlash asosida muhim, balki nomoddiy sohada ishlab chiqarilgan yangi ishlanmalarni tatbiq etishda ham markaziy ahamiyatga egadir. Respublikamiz sanoat, xususan to'qimachilik korxonalarini rivojlanishda jahondagi yetakchi davlatlar korxonalaridan orqada qolmasligi zarur. Milliy ishlab chiqaruvchilar oldida xalqaro bozorda raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish hamda barqaror iqtisodiy rivojlanishga erishish kabi ulkan vazifa turibdi. Respublikamiz yetakchi tarmoqlaridan biri sanalgan to'qimachilik sanoatida yashil iqtisodiyot tamoyillari asosida tejamkorlikka yo'naltirilgan barqaror rivojlanishini ta'minlash mexanizmlarini takomillashtirish zaruratini keltirib chiqaradi, bu esa o'z navbatida ushbu tadqiqot ishi mavzusi dolzarbligini belgilab beradi.

Adabiyotlar sharhi.

«Sanoat korxonasini barqaror rivojlantirish mexanizmi» atamasiga aniqlik kiritish uchun, avvalo, «mexanizm», «barqarorlik» va «rivojlanish» kategoriyalarini batafsil ko'rib chiqish kerak.

Mahalliy va xorijiy ilmiy manbalarni tahlil qilish, qanday mexanizm qo'llanilishidan qat'i nazar, «mexanizm» atamasining izchil ta'riflari juda ko'p degan xulosaga kelishimizga imkon beradi.

Universal ensiklopedik lug'at (2013) ushbu atamaga quyidagicha ta'rif keltirilgan: «...ba'zi bir bog'lanishlar harakatini boshqalarning kerakli harakatiga aylantiradigan, kirish va chiqish havolalari mavjud bo'lgan bog'lanishlar tizimi». Zamonaviy iqtisodiyot lug'ati (2017) esa ushbu atamaning quyidagi talqini keltiriladi: «...iqtisodiy jarayonlarga ta'sir o'tkazish usullari va vositalari to'plami, ularni tartibga solish». Rossiyalik olim Chalenko (2015) tomonidan quyidagicha ta'rif keltirilgan: "... mexanizm – bu jarayonni resurs bilan ta'minlash, uning moddiy qismi, jarayon funksiyasini bajarish uchun «sozlangan» o'zaro bog'liq elementlar to'plamini o'z ichiga oladi".

Ushbu tadqiqotda bizni barqaror rivojlanish mexanizmi qiziqtiradi. «Barqarorlik» toifasi bir necha asrlar davomida yaqindan o'rganilib kelinmoqda. Iqtisodiyotda birinchi bo'lib ushbu kategoriyadan 19-asrning ikkinchi yarmi - 20-asrning birinchi choragida G'arbiy Yevropada kapitalistik munosabatlarning jadal rivojlanishi davrida foydalanilgan. «Kichik dehqon xo'jaligi

barqarorligi» nazariyasi shakllandi. Ushbu nazariyaga ko'ra kichik iqtisodiyot katta iqtisodiyotga nisbatan ustunlikka ega edi. Mashinaviy ishlab chiqarishga o'tish bilan «Kichik dehqon xo'jaliklarining barqarorligi» nazariyasi «Oilaviy xo'jaliklar (fermer xo'jaliklari) barqarorligi» nazariyasi bilan almashtirildi. Uskova (2017) tomonidan unga quyidagicha ta'rif keltirilgan: "... O'zgarishlar jarayoni, unda resurslarni ekspluatatsiya qilish, investitsiyalar yo'nalishi, texnologik taraqqiyot ijtimoiy farovonlik va ekologik muvozanat bilan mos ravishda yo'naltirilganli hozirgi va kelajakdagi salohiyatgaga qiymat qo'shadi». Kulbak (2015) esa ushbu atamaning quyidagi talqinini keltirgan: "... Iqtisodiy resurslarning muvozanatli holati, bu eng muhim tashqi va ichki omillarni hisobga olgan holda, uzoq muddatli istiqbolda barqaror iqtisodiy o'sishni kengaytirish uchun barqaror rentabellik va normal sharoitlarni ta'minlaydi».

Barqarorlik xalqaro hujjatlarda (masalan, «*Atrof-muhit va rivojlanish bo'yicha Rio Deklaratsiyasi*» (1972), «*XXI asr kun tartibi*» (1992), shuningdek, konvensiyalar va ko'p tomonlama shartnomalar asosida global ahamiyatga ega bo'lgan muayyan masalalarni qabul qilish kabi ta'sir tamoyillarini o'rnatish va qabul qilish doirasida tizimning meyor darajasida ishlashini davom ettirish qobiliyatini nazarda tutadi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ilmiy-tadqiqot metodologiyasi bo'lib dialektika uslubi hisoblanadi va tadqiqot jarayonida tanlab kuzatish, taqqoslash, ekspertlar bahosi kabi usullardan foydalanildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Barqaror rivojlanish mexanizmini qo'llash uchun taklif etilayotgan ishlanmalardan amaliy foydalanish va samaradorligi «O'zto'qimachilik sanoat» uyushmasi tarkibiga kiruvchi korxonalar misolida ko'rib chiqiladi.

Biz tomondan ishlab chiqilgan barqaror rivojlanish mexanizmini shakllantirish bo'yicha uslubiy tavsiyalarni amalda qo'llash bir necha bosqichda amalga oshirildi.

Birinchi bosqichda korxonaning barqaror rivojlanish mexanizmini amalga oshiruvchi organlar ko'rib chiqilayotgan predmetning dastlabki holatini baholashi va tahlil qilishi kerak. Mexanizmni joriy qilish paytida to'qimachilik korxonasining umumiy holati va uning imkoniyatlarini ko'rib chiqish tavsiya etiladi. Asosiy elementlarning mavjudligini baholash talab etiladi.

Ikkinchi bosqichda mavjud bo'lgan maqsad turli darajadagi chidamlilik darajalariga moslashuvchanligi uchun qayta ko'rib chiqilishi kerak. Yo'nalishlarning birortasi bo'lmagan taqdirda, maqsadlarni belgilash tizimini tuzish orqali barqaror rivojlanishning yangi maqsadini shakllantirish zarur bo'ladi.

Mexanizmning asosiy elementi barqaror rivojlanish maqsadini belgilashdir. Tashkilotning barqaror tijorat yutuqlari va barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan say-harakatlari o'rtasidagi bog'liqlik aniq ko'rinib turibdi. Ushbu munosabatlardan to'liq foydalanish uchun, avvalo, uni tashkilotning asosiy maqsadi doirasida shakllantirish kerak. Ko'plab yirik kompaniyalar aniq asosiy maqsadga ega bo'lishsa-da, ularning to'rtidan bir qismi uni barqaror rivojlanish maqsadlari bilan bog'laydi.

Uchinchi bosqichda mexanizmni amalga oshiruvchi xizmatlar barqarorlikning har bir sohasiga vakolatli etakchi mutaxassislar bilan birgalikda ishlab chiqarishning aniq sohalaridagi muammolarni aniqlab olishlari kerak. Ushbu bosqich barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish bo'yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

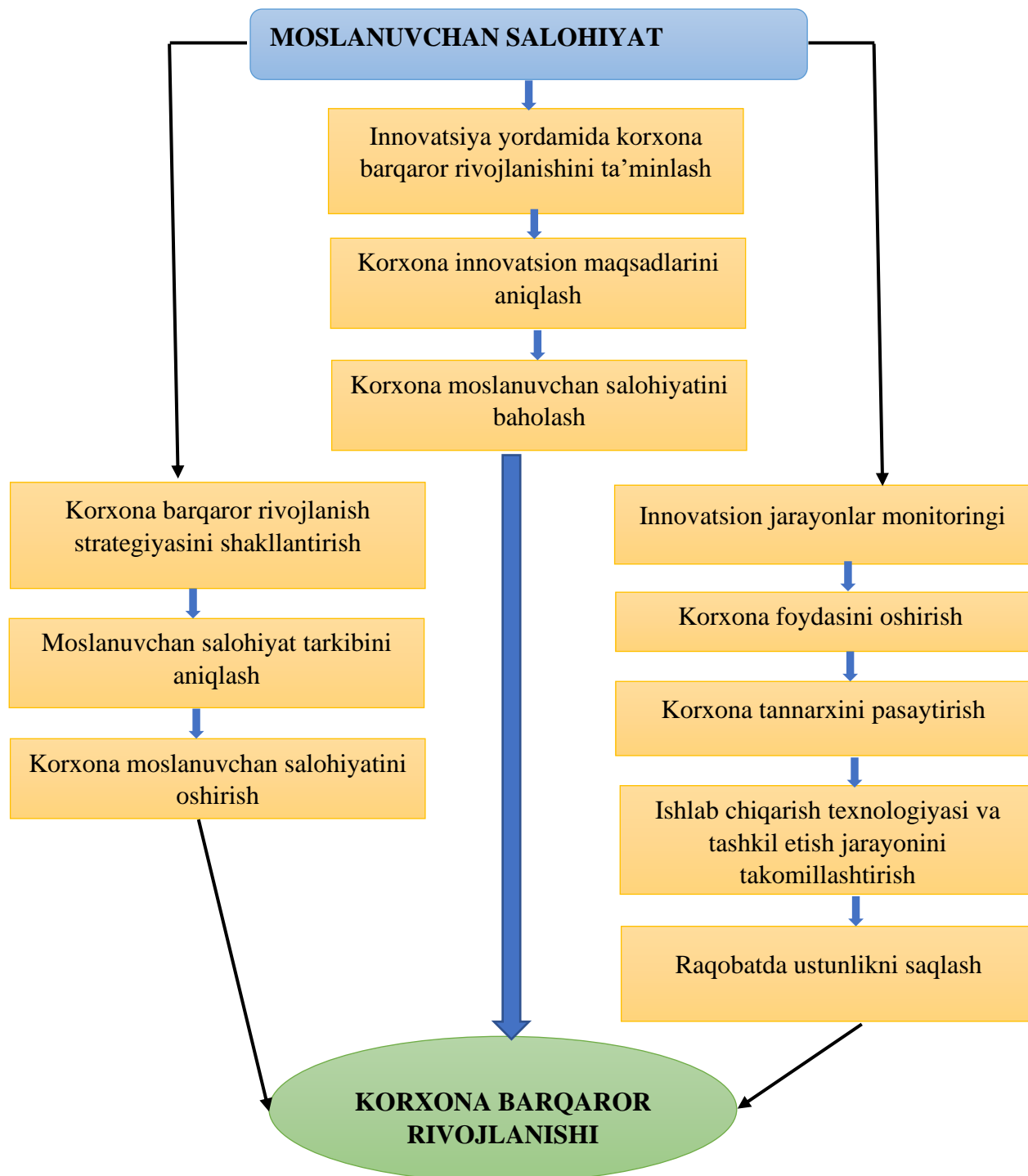
To'rtinchi bosqichda barqaror rivojlanish darajasini baholash uchun ishlab chiqilgan metodologiyadan foydalanish tavsiya etiladi. Bu sizga korxonaning barqarorlik darajasini belgilashga imkon beradi, shu bilan birga belgilangan maqsadlarga erishishda muvaffaqiyatsizliklar sabablarini aniq belgilash mumkin.

Beshinchi bosqich baholash bosqichida aniqlangan barqarorlik darajasiga muvofiq javob va qaror qabul qilishni o'z ichiga oladi. Mexanizmni amalga oshirish doirasida olingan

ma'lumotlar nafaqat menejment, balki xodimlar, sheriklar va investorlar uchun keyingi harakatlar yo'nalishini tanlashga imkon beradi. To'g'ri boshqaruv qarorini qabul qilish uchun, shuningdek, iqtisodiy samarani hisoblash kerak.

Mexanizmni amalga oshirish doirasida olingan ma'lumotlar nafaqat menejment, balki xodimlar, sheriklar va investorlar uchun keyingi harakatlar yo'nalishini tanlashga imkon beradi. To'g'ri boshqaruv qarorini qabul qilish uchun, shuningdek, iqtisodiy samarani hisoblash kerak.

Moslanuvchan salohiyatni oshirishga asoslangan korxonalarining barqaror rivojlanishini ta'minlash konsepsiyasini shakllantirish sxemasi 1-rasmda keltirilgan.

1-rasm. Moslanuvchan salohiyatni oshirishga asoslangan korxonalarining barqaror rivojlanishini ta'minlash konsepsiyasini shakllantirish sxemasi

Manba: muallif ishlanmasi.

Agar ilgari investitsiyalar iqtisodiy o'sishning asosiy omili bo'lgan bo'lsa, endi bozorda afzalliklarga, avvalo, innovatsiyalar orqali erishish mumkin.

To'qimachilik korxonalarining xarajatlarni boshqarish konsepsiyasi korxonaning barqaror rivojlanish strategiyasiga e'tiborni qaratgan holda joriy va o'rta muddatli jabhalarda xarajatlarni boshqarish yondashuvlarini belgilaydi.

Shu bilan birga, konsepsiyada, uning maqsadidan kelib chiqadigan bo'lsak, boshqaruv vazifalari etarlicha umumiy shaklda shakllangan, ular umumiy universal bo'lib, konsepsiya qoidalarini har bir korxonaga nisbatan belgilashni talab qiladi.

To'qimachilik korxonalarining barqaror rivojlanishi quyidagi uch yo'nalishda ishlab chiqarishni takomillashtirish orqali to'qimachilik mahsulotlarini ishlab chiqarish xarajatlarini minimallashtirish orqali ta'minlanadi:

1) Ishlab chiqarish jarayonini boshqarishni muqobillashtirish.

Texnik taraqqiyotning so'nggi yutuqlari, ishlab chiqarish va mehnatni tashkil qilishning yanada ilg'or va ilmiy usullari ishlab chiqarishga tatbiq etilgach, mahsulot tannarxi pasayadi, bu mahsulot birligiga jonli va moddiy mehnat sarfining pasayishida ifodalanadi.

2) Moliyaviy va moddiy resurslardan samarali foydalanish.

Ishlab chiqarish tannarxining pasayishi natijasida foyda birinchi navbatda oshadi va korxonalarining rentabelligi oshadi. O'z navbatida, bu mamlakatda kengaytirilgan takror ishlab chiqarishni amalga oshirish, moddiy-texnika bazasini yaratish va rivojlantirish uchun moliyaviy resurslarning ko'payishiga olib keladi. Ishlab chiqarish tannarxini pasaytirishga xomashyo, materiallar, yoqilg'i, energiyani tejankorroq sarflash, ishlab chiqarish quvvatlaridan to'liqroq foydalanish orqali erishiladi. Natijada, qo'shimcha moddiy-texnika va mehnat resurslarini jalb qilmasdan sanoat ishlab chiqarish hajmini ko'paytirish mumkin bo'ladi.

3) To'qimachilik korxonalarining uskunalarining ishonchligini ta'minlash.

To'qimachilik sanoati tashkiliy va iqtisodiy tizimining barqaror rivojlanishi bu jarayon bo'lib, unda tasodifiy ta'sirlar bo'linish, zahiralash va ishonchlik xususiyatlari tufayli belgilangan parametrlardan minimal og'ishlarni keltirib chiqaradi. Maksimal joriy samaradorlik tizimning barqaror rivojlanishini hisobga olgan holda minimal xarajatlar sohasida bo'lishi kerak.

Xulosa va takliflar.

To'qimachilik korxonalarining barqaror rivojlanishini ta'minlash mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha amalga oshirilgan tadqiqot ishi natijasi bo'yicha quyidagi xulosa va takliflar qilindi:

- barqaror rivojlanish konsepsiyasi uchta yo'nalishni ajratishni nazarda tutadi: iqtisodiy, ijtimoiy va atrof-muhit, bu ularning alohida ahamiyatini, o'zaro bog'liqlik va bog'liqlikning mavjudligini ko'rsatadi, shu bilan birga ularning kamida bittasini e'tiborsiz qoldirish butun tizim barqarorligini buzishi mumkin;

- bizningcha, to'qimachilik sanoatining barqaror rivojlanishi haqida gapirganda va nafaqat raqobat, balki ilm-fanni talab qiladigan yangi texnologiyalar va innovatsiyalarni joriy etish bilan tavsiflanadigan sanoat korxonalarining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, ilm-fan va texnika sohasidagi faol faoliyat yordamida rivojlanish orqali barqarorlikning «zaif» modelini «mustahkamlash» mumkin;

- barqarorlik chegarasining ko'rsatkichi bo'yicha to'qimachilik korxonasi boshqaruvining sifatini baholash korxonaning mukammalligini va ayni paytda uning evolyusion darajasini oldindan ma'lum bir korxonaning boshqaruv tashkilotiga kirmasdan va turli xil aniq ko'rsatkichlar hamda muammolarga duch kelmasdan tez va, eng muhimi, aniq va obyektiv baholash imkonini beradi. Shundagina menejmentni qayta tashkil etish loyihasini ishlab chiqish zarurligi va umuman to'qimachilik korxonasiga jiddiy to'xtalishimiz mumkin, yakuniy natijaga aniq talablar qo'yiladi. Ya'ni, muayyan to'qimachilik korxonasining holatiga eng mos

keladigan maqsadli strategik maqsadlar va uning resurslariga mos keladigan strategik reja belgilanadi. Biroq, kutilgan natijani olishning yuqori ishonchliligi bilan qayta tashkil etishni loyihalash va amalga oshirish, agar boshqaruv odatiy «sinov va xato» usuli bilan harakat qilmasa mumkin bo'ladi;

- mexanizmni shakllantirish bo'yicha uslubiy tavsiyalar (MShBUT)ni amaliyotda qo'llash quyidagilarga imkon beradi: har qanday sanoat korxonolari faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda mexanizmidan foydalanish; mexanizmning maqsadli yondashuvga asoslanganligi, shuningdek maqsadlarni sifat va miqdoriy qismlarga bo'linishi tufayli raqobat kurashida ustunlikka erishish; korxonada xo'jalik faoliyatida, ijtimoiy va ekologik sohalarda, yangi tendentsiyalar ro'y berganda yangi muammolar paydo bo'lganda tashkilotning barqaror rivojlanish mexanizmini sozlash; barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish jarayonida tartibsizliklardan qochish qobiliyati.

Adabiyotlar /Литература/Reference:

Доклад (1972) Доклад конференции Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среде, Стокгольм, 5-16 июня 1972 года (издание Организации Объединенных Наций, в продаже под № R.73. II. A. 14), глава 1. -109 с.

Кондаурова Д.С. (2015). Совершенствование механизма управления устойчивым развитием промышленного предприятия [Текст]: автореф. дис... кан. экон. наук: 08.00.05 / Д.С. Кондаурова. – Самара. - 26 с.

Конференцией ООН (1992) Повестка дня на XXI век. Принята Конференцией ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3-14 июня 1992 года. – 101с.

Райзберг Б.А. (2017). Современный экономический словарь. - 6-е изд., перераб. и доп. / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. - М.: ИНФРА-М.- 512 с.

Российская энциклопедия, (2013). Универсальный энциклопедический словарь / Под.ред. А.П.Горкина. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2013. – 1551с.

Ускова Т.В. (2017). Управление устойчивым развитием региона. – Вологда: Litres. – 466 с.

Чаленко А.Ю. (2015). О понятийной неопределенности термина «механизм» в экономических исследованиях / А.Ю. Чаленко // Экономика промышленности. – 2015. – № 3 (51). – С. 26-33.